

RĂZVAN PERȘA

**NATURA CANOANELOR ȘI
PRINCIPIILE DE INTERPRETARE A LOR
ÎN DREPTUL CANONIC ORTODOX
AL SECOLELOR XIX-XX**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2021

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	II
INTRODUCERE.....	17

CAPITOLUL I. NATURA ȘI DEFINIREA „DREPTULUI CANONIC” ORTODOX ÎN PRINCIPALELE MANUALE ȘI LUCRĂRI ALE SECOLELOR XIX-XX..... 23

1.1. NATURA DREPTULUI BISERICESC ȘI A DREPTULUI CANONIC ÎN GÂNDIREA TEOLOGILOR ROMÂNI.....	25
1.1.1. NATURA DREPTULUI CANONIC ȘI A CANOANELOR ÎN OPERA SFÂNTULUI ANDREI ȘAGUNA, MITROPOLITUL ARDEALULUI.....	26
1.1.2. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE DREPT CANONIC LA PROF. CONSTANTIN CLEMENTIE POPOVICI.....	44
1.1.3. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE DREPT CANONIC ÎN MANUALUL LUI VASILE POCITAN.....	50
1.1.4. DEFINIREA DREPTULUI BISERICESC ÎN OPERA LUI CONSTANTIN ERBICEANU.....	54
1.1.5. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE DREPT CANONIC ÎN MANUALELE PROFESORULUI DIMITRIE BOROIANU	57
1.1.6. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE DREPT CANONIC ÎN OPERA PR. PROF. VALERIAN ȘESAN	60
1.1.7. DEFINIREA DREPTULUI BISERICESC ÎN OPERA PROFESORILOR: VALERIU MOLDOVAN, VASILE SAVA ȘI LAZĂR IACOB	63
1.1.8. DEFINIREA DREPTULUI CANONIC ORTODOX ÎN OPERA LUI NICOLAE POPOVICI.....	67
1.1.9. NATURA DREPTULUI BISERICESC ÎN OPERA LUI IORGU IVAN	69
1.1.10. NATURA DREPTULUI BISERICESC ȘI A CANOANELOR ÎN OPERA PR. PROF. DR. LIVIU STAN.....	71
1.1.11. NATURA DREPTULUI CANONIC ÎN LUCRĂRILE LUI IOAN FLOCA.....	98
1.1.12. REPERCUSIUNI ALE DIVIZĂRII ȘI ÎNȚELEGERII SOCIOLOGICE A DREPTULUI BISERICESC ÎN ABORDĂRILE CANONICE ALE SECOLELOR XIX-XX ÎN TEOLOGIA ROMÂNEASCĂ.....	99

1.2. NATURA DREPTULUI CANONIC ÎN GÂNDIREA TEOLOGILOR ȘI CANONIȘTILOR RUȘI AI SECOLULUI AL XIX-LEA	105
1.3. NATURA DREPTULUI CANONIC ÎN GÂNDIREA TEOLOGILOR GRECI AI SECOLELOR XIX-XX.....	111
1.4. NATURA DREPTULUI CANONIC ÎN GÂNDIREA TEOLOGICĂ SÂRBESCĂ.....	118
1.4.1. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE GÂNDIRE CANONICĂ ÎN OPERA LUI NICODIM MILAȘ	118
1.5. CÂTEVA INFLUENȚE CATOLICE ȘI PROTESTANTE ÎN DREPTUL BISERICESC ORTO- DOX AL SECOLELOR XIX-XX	125
1.5.1. DREPTUL CANONIC CATOLIC ÎN SEC. AL XIX-LEA ȘI DOCTRINA DESPRE „SOCIETAS PERFECTA”	125
1.5.2. DREPTUL PENAL BISERICESC ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ A SECOLELOR XIX-XX	127
1.5.2.1. KONSTANTIN RALLES ȘI DREPTUL PENAL BISERICESC ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ	130

CAPITOLUL AL II -LEA

NATURA CANOANELOR ÎN DEZBATERILE TEOLOGICE ALE SECOLELOR XIX-XX.....135

2.1. ÎNȚELESUL TERMENULUI κανών ȘI FOLOSIREA LUI CA TERMEN TEHNIC ÎN SCRI- ERILE BIBLICE ȘI ÎN TRADIȚIA CANONICĂ A BISERICII	135
2.1.1. TEORII ACTUALE CU PRIVIRE LA ÎNȚELESUL TERMENULUI ΚΑΝΟΝ ÎN PRI- MELE PATRU VEACURI CREȘTINE.....	149
2.1.2. ACTUALITATEA CANOANELOR ȘI EXPERIENȚA ECLESIALĂ ÎN SECOLUL XX. DOUĂ TEORII ALE NATURII DREPTULUI CANONIC?	153
2.2. NATURA CANOANELOR ÎN TEOLOGIA LUI NICOLAE AFANASIEV.....	160
2.2.1. CONȘTIINȚA CANONICĂ ÎN TEOLOGIA LUI NICOLAE AFANASIEV. ELEMENT FUNDAMENTAL AL CONCEPȚIEI SALE CANONICE.....	162
2.2.2. CONȘTIINȚA CANONICĂ LA PR. LIVIU STAN ȘI RAPORTUL EI CU TEOLOGIA LUI N. AFANASIEV.....	171
2.2.3. CÂTEVA CRITICI LA CONCEPTUL DE CONȘTIINȚĂ CANONICĂ DEZVOLTAT DE N. AFANASIEV ȘI PR. LIVIU STAN.....	173
2.2.4. SCHIMBABILITATEA ȘI NESCHIMBABILITATEA CANOANELOR ÎN VIZIUNEA LUI NICOLAE AFANASIEV	178
2.2.5. ECLESIOLOGIA LUI RUDOLF SOHM ȘI INFLUENȚA SA ASUPRA TEOLO- GIEI CANONICE A LUI NICOLAE AFANSIEV CU PRIVIRE LA NATURA CANOANE- LOR.....	180

2.2.6. DEZVOLTAREA TEOLOGIEI CANONICE A LUI N. AFANASIEV ÎN CERCETĂ- RILE ULTERIOARE	188
2.3. NATURA CANOANELOR ÎN ABORDĂRILE FILOSOFICE ȘI TEOLOGIECE ALE LUI CHRISTOS YANNARAS	195
2.3.1. CRITICILE LUI CHRISTOS YANNARAS LA ADRESA TEOLOGIEI CANONICE A SFÂNTULUI NICODIM AGHIORITUL.....	201
2.4. TEOLOGIA CANONICĂ A SFÂNTULUI NICODIM AGHIORITUL ȘI ABORDAREA NA- TURII CANOANELOR	204

CAPITOLUL AL III -LEA

CONCEPTE ȘI DEZBATERI PRINCIPALE CU PRIVIRE LA ÎNȚELEGEREA NATURII CA- NOANELOR ÎN SECOLELE XIX-XX..... 221

3.1. DESUETUDINEA CANOANELOR: „CESSANTE RATIONE LEGIS, CESSAT LEX IPSA?” ȘI PRINCIPIUL „LEX POSTERIOR DEROGAT LEGI PRIORI”	221
3.2. ABROGAREA CANOANELOR ȘI PRINCIPIUL „LEX POSTERIOR DEROGAT LEGI PRI- ORI”	225
3.2.1. CANOANELE 3 ȘI 6 TRULAN ȘI DEZBATERICA ASUPRA ABROGĂRII LOR LA ÎN- CEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA	228
3.3. MODALITĂȚI DE DIVIZARE A CANOANELOR ȘI A CONȚINUTULUI LOR ÎN DREP- TUL CANONIC ORTODOX AL SECOLULUI AL XX-LEA.....	235
3.4. REVIZUIREA ȘI CODIFICAREA CANOANELOR	242
3.4.1. CANONUL 1 AL SINODULUI IV ECUMENIC DE LA CALCEDON ȘI RECEPTA- REA TRADIȚIEI CANONICE ANTERIOARE	254
3.4.2. CANONUL 2 AL SINODULUI TRULAN ȘI PROBLEMA CODIFICĂRII CANOANE- LOR	260
3.4.3. COLECȚIA CANOANELOR BISERICII ORTODOXE: RECEPTARE SAU CODIFI- CARE?	269
3.4.3.1. CANOANE SUB FORMA LISTEI DE DECIZII SINODALE	270
3.4.3.2. CANOANE SUB FORMA DE EPISTOLE SINODALE SAU ATAȘATE UNEI EPI- STOLE SINODALE	280
3.4.3.3. CANOANE SUB FORMA DE DEZBATERI SINODALE PRELUATE DIN AC- TELE SINODALE	286
3.4.3.4. CANOANE PRELUATE DIN SCRISORI SAU SCRIERI CU CARACTER EPI- TOLAR	290
3.4.3.5. CANOANE DE TIP ENCICLICĂ SAU EPISTOLĂ FESTIVĂ	295
3.4.3.6. CANOANE PRELUATE DIN TRATATE SAU LUCRĂRI SISTEMATICE... ..	297
3.4.3.7. CANOANE SUB FORMĂ DE ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI.....	297

3.4.3.8. CANOANE PRELUATE DIN POEME SAU SCRIERI LIRICE	297
3.5. RAPORTUL DINTR CANON ȘI LEGE ÎN DEZBATERILE TEOLOGICE AL SECOLULUI AL XX-LEA.....	299
3.6. RAPORTUL DINTRE <i>ᾠδὸς</i> ȘI <i>ΚΑΝΩΝ</i>	302
3.7. RAPORTUL DINTRE CANON ȘI OBICEIUL CANONIC	304
3.8. CONTRADICȚIA CANOANELOR	306
3.9. RAPORTUL DINTRE CANOANELE RECEPTATE ÎN COLECȚIA FUNDAMENTALĂ A BISERICII ORTODOXE ȘI CANOANELE ÎNTREGITOARE ȘI PRESCRIPTIILE CANO- NICE.....	314

CAPITOLUL AL IV-LEA

INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN DREPTUL CANONIC ORTODOX AL SECOLELOR XIX-XX..... 323

4.1. INTERPRETAREA CANOANELOR ȘI A TEXTELOR CANONICE ÎN BISERICA CATOLICĂ.....	323
4.1.1. INTREPRETAREA CANOANELOR ÎN CODEX IURIS CANONICI 1917 ȘI ÎN CODEX IURIS CANONICI 1983	325
4.2. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN DREPTUL CANONIC ORTODOX AL SECOLELOR XIX-XX.....	331
4.2.1. INTERPRETAREA CANOANELOR LA CANONIȘȚII ROMÂNI AI SECOLELOR XIX-XX.....	332
4.2.1.1. INTERPRETAREA CANOANELOR LA MITROPOLITUL ANDREI ȘAGUNA	332
4.2.1.2. INTERPRETAREA CANOANELOR LA CONSTANTIN POPOVICI	350
4.2.1.3. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN VIZIUNEA LUI CONSTANTIN ERBICEANU	352
4.2.1.4. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN COMENTARIILE LUI DIMITRIE BOROIANU.....	358
4.2.1.5. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN COMENTARIILE LUI CONSTANTIN DRON.....	364
4.2.1.5.1. CONTEXTUL ISTORIC, SOCIAL, CULTURAL ȘI RELIGIOS AL CANO- NULUI.....	371
4.2.1.5.2. DEZVOLTAREA ISTORICĂ A CANOANELOR ÎN INTERPRETĂRILE LUI CONSTANTIN DRON.....	373
4.2.1.5.3. PEDEAPSA STIPULATĂ DE CANON – ELEMENT FUNDAMENTAL DE ÎN- ȚELEGERE A CANONULUI ÎN VIZIUNEA LUI C. DRON	389
4.2.1.5.4. VALOAREA ACTUALĂ A CANONULUI ȘI APLICABILITATEA SA.....	389

4.2.1.5.5. INTERPRETAREA GRAMATICALĂ ÎN VIZIUNEA LUI C. DRON	399
4.2.1.5.6. PRINCIPIILE DE DREPT BISERICESC IDENTIFICATE ÎN INTERPRETĂRILE CANOANELOR LA CONSTANTIN DRON	402
4.2.1.6. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN COMENTARIILE LUI IOAN FLOCA	403
4.2.2. INTERPRETAREA CANOANELOR LA EPISCOPUL NICODIM MILAȘ.....	406
4.2.2.1. INTERPRETAREA CANOANELOR LA NICODIM MILAȘ ȘI A TEXTELOR LEGISLATIVE LA FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY.....	408
4.2.2.2. ELEMENTE FUNDAMENTALE DE INTERPRETARE A CANOANELOR ÎN OPERA EPISCOPULUI NICODIM MILAȘ	412
4.2.2.3. EXCURS: SISTEMATIZAREA DREPTULUI PENAL BISERICESC ÎN COMENTARIUL LUI NICODIM MILAȘ LA CANONUL 5 APOSTOLIC ȘI PROBLEMA INTERPRETĂRII SISTEMATICE.....	414
4.2.3. INTERPRETAREA CANOANELOR ÎN VIZIUNEA LUI PETER L'HUILLIER..	426
4.2.3.1. INTERPRETAREA ISTORICO-GRAMATICALĂ. CRITICA TEXTUALĂ EXTERNĂ ȘI INTERNĂ ÎN VIZIUNEA LUI PETER L'HUILLIER	430
4.2.3.2. INTERPRETAREA TERMINOLOGICĂ.....	436
4.2.3.3. ASPECTUL NORMATIV AL CANONULUI – ELEMENT FUNDAMENTAL PENTRU ÎNȚELEGEREA VALORII NORMATIVE A TRADIȚIEI CANONICE	438
4.2.3.4. PRINCIPIUL CANONIC CARE FUNDAMENTEAZĂ ASPECTUL NORMATIV	438
4.2.3.5. LIMITELE CANONULUI ÎN VIZIUNEA LUI PETER L'HUILLER	439

CAPITOLUL AL V-LEA

PRINCIPII GENERALE DE INTERPRETARE A CANOANELOR ÎN DREPTUL CANONIC ORTODOX. O ABORDARE SISTEMATICĂ.....

5.1. ANALIZA TEXTUALĂ. IMPORTANȚA EI PENTRU INTERPRETAREA CANOANELOR.....	445
5.1.1. INTERPRETAREA CANOANELOR ȘI CRITICA TEXTUALĂ. LIMITE ȘI PERSPECTIVE	446
5.1.2. NECESITATEA UNEI EDIȚII CRITICE A TEXTULUI CANOANELOR ȘI INTERPRETAREA LOR	450
5.1.2.1. SYNTAGMA ATENIANĂ A LUI GEORGIOS A. RHALLIS ȘI MIHAIL POTLES ȘI IMPORTANȚA EI PENTRU CRITICA TEXTUALĂ A CANOANELOR ÎN BISERICA ORTODOXĂ	451
5.1.2.2. EDIȚIA CARDINALULUI JEAN BAPTISTE PITRA LA CANOANELE BISERICII ORTODOXE ȘI NECESITATEA UNUI TEXT CRITIC.....	455

5.1.2.3. ASPECTE POZITIVE ȘI NEGATIVE ÎN EDIȚIA CRITICĂ A LUI PÉRICLÈS-PIERRE JOANNOU	456
5.2. INTERPRETAREA ISTORICO-CRITICĂ A CANOANELOR BISERICII ORTODOXE	460
5.2.1. PROBLEMA AUTENTICITĂȚII CANOANELOR	460
5.2.1.1. AUTENTICITATEA CANOANELOR APOSTOLICE ÎN DEZBATERICA SEC. XIX-XX	461
5.2.1.2. AUTENTICITATEA CANOANELOR 5, 6 ȘI 7 II EC.....	470
5.2.1.3. AUTENTICITATEA CANOANELE 28-30 IV ECUMENIC	473
5.2.1.4. AUTENTICITATEA CANOANELE DE LA SARDICA.....	474
5.3. INTERPRETAREA ISTORICĂ A CANOANELOR. SINCRONIE ȘI DIACRONIE.....	477
5.3.1. ANALIZA SINCRONICĂ A CONȚINUTULUI UNUI CANON	478
5.3.2. DEZVOLTAREA DIACRONICĂ A CANOANELOR ȘI INTERPRETAREA LOR.....	480
5.3.3. EXCURS. DEZVOLTAREA DIACRONICĂ A CÂMPULUI SEMANTIC AL UNEI PEDEPSE BISERICEȘTI	496
5.4. INTERPRETAREA GRAMATICALĂ A CANOANELOR	511
5.4.1. TRADUCTOLOGIA CA MODALITATE DE ÎNȚELEGERE A TEXTELOR CANOANELOR	511
5.4.2. DEZVOLTAREA TERMINOLOGIEI CANONICE ȘI PROBLEMA INTERPREȚĂRII.....	515
5.5. ELEMENTUL PASTORAL ÎN INTERPRETAREA CANOANELOR.....	519
5.5.1. ICONOMIA ȘI ACRIVIA ȘI INTERPRETAREA CANOANELOR.....	520
5.5.2. ICONOMIA: PRINCIPIU DE APLICARE SAU DE INTERPRETARE A CANOANELOR?	526
5.6. EXEMPLE DE INTERPREȚĂRI ABUZIVE ALE CANOANELOR ÎN SECOLUL AL XX-LEA.....	540
CONCLUZII	549
BIBLIOGRAFIE	559
IZVOARE	559
DICȚIONARE, LEXICOANE, ENCICLOPEDII	566
LUCRĂRI DE SPECIALITATE.....	568
LUCRĂRI SECUNDARE	586
STUDII, ARTICOLE, RECENZII	597
RESURSE DIGITALE	643
SUMMARY.....	647

INTRODUCERE

Lucrarea de față reprezintă rezultatul muncii depuse în cadrul studiilor doctorale de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion Velea” a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, sub atenta coordonare a Pr. prof. univ. dr. CONSTANTIN RUS, între anii 2014-2017. Lucrarea a fost actualizată cu ultimele cercetări canonice în domeniu pe tema propusă. Înainte de a aborda elemente introductive referitoare la tema propusă, trebuie să oferim câteva note explicative cu privire la titlul lucrării de față: „NATURA CANOANELOR ȘI PRINCIPIILE DE INTERPRETARE A LOR ÎN DREPTUL CANONIC ORTODOX AL SECOLELOR XIX-XX”. De ce un titlu care să conțină o tematică atât de amplă? De ce este necesar să abordăm natura canoanelor concomitent cu principiile de interpretare a lor? În primul rând, niciun demers hermeneutic și exegetic nu poate începe fără a defini natura textelor pe care le tematizează și le supune spre interpretare. Cu atât mai mult în momentul interpretării canoanelor Bisericii ortodoxe, texte datate, în cea mai mare parte, în primul mileniu creștin, care, aparent, ar putea fi considerate ca inaplicabile vieții eclesiale în cadrul societății actuale. Prin urmare, pentru a ajunge la interpretarea canoanelor trebuie să chestionăm, în primul rând, natura acestora. În al doilea rând, pentru definirea naturii canoanelor este absolut necesară definirea naturii „dreptului canonic”, adică a întregului sistem de gândire care le înglobează. Dacă acesta din urmă este considerat un sistem bazat pe o gândire juridică cu implicații teologice, atunci natura canoanelor, și implicit metodele de interpretare a lor, va fi tributară exegezei textelor juridice. Dacă dreptul canonic este considerat un sistem teologic fără implicații juridice, atunci trebuie chestionată posibila incompatibilitate dintre teologie și gândirea juridică și identificarea specificității dreptului canonic pentru o posibilă interpretare a naturii canoanelor și a metodelor de interpretare a lor. Considerăm că cele trei elemente: natura dreptului canonic, natura canoanelor și interpretarea lor sunt fundamental dependente unele de celelalte și tratarea lor separată ar duce la o înțelegere trunchiată sau infidelă a tradiției canonice a Bisericii Ortodoxe. Chiar dacă demersul propus poate părea un proiect sisific, analizând diferitele influențe asupra naturii dreptului canonic și a canoanelor în secolele XIX-XX, ne va oferi posibilitatea de a recentra interpretarea acestor texte în duhul teologiei canonice ortodoxe.

MOTIVAȚIA ȘI ALEGEREA SUBIECTULUI

Deși secolul al XIX-lea reprezintă nu doar pentru dreptul canonic ortodox, ci și pentru alte discipline momentul apariției lor ca științe teologice, care necesită un sistem, o doctrină, o viziune unitară, dar mai ales o identitatea, sunt puține abordări ortodoxe care să chestioneze tocmai această natură a disciplinelor teologice și sistematizarea lor. Cele care o fac fie reprezintă un *laudatio* și exaltă metodele de cercetare, de multe ori occidentale, fie le combat fără echivoc tocmai pe motivul influențelor occidentale, considerând teologia ortodoxă din această perioadă în „captivitatea babilonică” a gândirii, ca și cum Bisericii Ortodoxe i s-ar fi amputat orice element de conștiință dogmatică, liturgică și canonică.

Din dorința de a depăși această polarizare a teologiei ortodoxe, am ales tema de față din mai multe motive. Chestionarea problemei naturii dreptului canonic și a canoanelor poate reprezenta o cheie de dialog inter-ortodox, dar și inter-ecumenic. Fără înțelegerea naturii canoanelor și fără interpretarea lor, fiecare Biserică locală va folosi absolut arbitrar întreaga tradiție canonică, unii pentru a rupe orice dialog, comunică sau sentiment de iubire, iar alții pentru a exagera acest sentiment, căzând în relativizarea și inutilitatea unei tradiții canonice, considerate, de cele mai multe ori, învechite. Consider că nu pot fi făcuți pași reali atât în dialogul inter-ortodox, cât și în cel ecumenic, dacă nu se vor dezbate, cu seriozitate, aspectele canonice ale acestor implicări. Dar pentru a se ajunge la această dezbateră este absolut necesar să existe o unitate de gândire asupra naturii și interpretării canoanelor.

Apoi, dacă în studiile biblice numărul comentariilor este foarte mare, iar stadiul cercetării hermeneuticii este foarte avansat, în studiile canonice, de cele mai multe ori, comentariile canoanelor, foarte puține la număr, sunt determinate de convingeri eclesiologice și politico-bisericești evidente, contradictorii, necontextualizate istoric, sau chiar, pe alocuri, rudimentare.

În spatele întregului proces de chestionare a acestei teme a stat un alt proiect, pe care, cu ajutorul lui Dumnezeu, l-am dus la bun sfârșit, și anume traducerea colecției canonice a Bisericii Ortodoxe din limba greacă în limba română, volume publicate la editura „Basilica” a Patriarhiei Române. Contactul zilnic cu textul grecesc m-a determinat să cercetez cu mai multă activitate natura textelor pe care aveam să le traduc, dar și principiile de interpretare a lor.

SCOPUL, LIMITELE ȘI ORIGINALITATEA

Această lucrare are un întreg scop în structurare și dezvoltarea ei: istoric, juridico-canonice și teologic. *Scopul istoric* este acela de a vedea sincron și diacronic dreptul canonic și mai ales canoanele Bisericii și realitatea lor în viața eclesială pentru definirea ulterioară a naturii canoanelor, necesară pentru o structurare a principiilor de interpretare a textelor canonice. Dimensiunea dezvoltării istorice are posibilitatea de a ne oferi o altă viziune asupra naturii canoanelor. *Scopul juridico-canonice* este acela

de a vedea relația dintre conținutul canonic și conținutul juridic al canoanelor și posibilitatea aplicării anumitor principii de interpretare bazate pe specificitatea canoanelor. *Scopul teologic*, structurat pe cel istoric și cel juridico-canonic, este acela de a vedea natura canoanelor în întregul sistem teologic, iar nu ca parte separată de elementele fundamentale care îi pot contura identitatea, precum eclesiologia, hristologia și, mai ales, triadologia.

În lucrarea de față voi încerca, pe baza textelor biblice, patristice și canonice, să definesc natura canonului și, implicit, a dreptului canonic, pornind inițial de la debaterile actuale asupra acestui subiect, încercând, mai apoi, prin ajutorul reînțoarcerii la izvoare să articulez o gândire canonică ortodoxă cu privire la natura canoanelor și a posibilității de interpretare a lor în teologia ortodoxă. Demersul acesta pornește de la constatarea lipsei în teologia canonică ortodoxă a unor principii exegetice coerente, științifice și unanim acceptate de către canoniști și teologi prin care canoanele să nu mai fie interpretate conform arbitrarității programei politicilor bisericești, sau dictate de interesele unor eclesiologii, sau viziuni teologice proprii, după cum se poate constata, de exemplu, în celebrele dispute exegetice legate de reprimirea „ereticii” la Ortodoxie, sau dispute interminabile asupra înțelesului termenului *ἑθνος* din canonul 34 apostolic, sau a sintagma „în teritoriile barbare / ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς” din canonul 28 Calcedon. O altă problemă, de la care această lucrare dorește să pornească este cea a identificării mimetismului față de conceptelor preluate din dreptul canonic catolic, impregnat la începutul secolului al XX-lea de pozitivismul dezvoltat de *Ius Publicum Ecclesiasticum*, iar pe de altă parte, combaterea acestui mimetism printr-o teorie ortodoxă a dreptului, influențată, în mare parte, de o eclesiologie specific protestantă. Astfel, scopul nostru principal va fi acela de a recentra înțelegerea Tradiției canonice ortodoxe pe viața complexă a Bisericii, iar nu pe forme sociale, organizatorice sau juridice predeterminate.

METODOLOGIA CERCETĂRII

În lucrarea de față am încercat să folosesc o metodologie care să îmbine atât aspectul canonic și dogmatic, sau eclesiologic, cât și pe cel juridic și istoric. Totuși, viziunea pe care am încercat să o respect în decursul redactării a fost aceea a aplicării lor concomitente, astfel încât elementele de analiză istorică cercetate prin metoda expozitivă să nu fie prezentate ca date istorice sterile, dezgolite de conținut și sens eclesiologic și canonic, ci elemente care determină înțelegerea anumitor realități. De asemenea, viziunea sistematică a ținut cont de toate expunerile istorice.

Metoda expozitivă reprezintă o aplicare secundară în această lucrare, dar ea dorește să fundamenteze celelalte metode folosite. În nenumărate pasaje am recurs la metoda analitică și la cea exegetică ori la cea exegetic-comparativă. Astfel, metoda analitică a fost de un real folos pasajelor în care am chestionat natura canoanelor și a dreptului canonic în operele canoniștilor ortodocși. În fiecare subcapitol am încercat să sintetizăm analizele și rezultatele acestora în concluzii punctuale. Toate cele cinci

capitole ale tezei sunt gândite într-o unitate, luând în considerare concluziile capitolelor și subcapitolelor precedente.

Metoda exegetică a fost folosită, mai mult, în cea de-a doua parte a lucrării. Pentru evidențierea unor aspecte particulare am introdus, de cele mai multe ori, anumite excursuri interpretative.

Metoda exegetic-comparativă are în vedere interpretarea canoanelor paralele, a pasajelor paralele din operele a doi sau mai mulți canoniști, sau din traduceri canonice redactate în paralel. De aceea, exemplele date sunt puse, de cele mai multe ori, într-un tabel pentru a facilita cititorului posibilitatea de comparare directă a textelor.

LIMITELE LUCRĂRII

Analizele și rezultatele la care am vom ajunge sunt aplicabile, exclusiv, asupra naturii conceptelor de „canon” și „drept canonic”, iar nu asupra tuturor temelor de drept bisericesc ale autorilor menționați. De aceea, chiar dacă un autor poate fi influențat în definirea dreptului canonic de viziunea unui alt autor, acest lucru nu înseamnă automat că toate conceptele sale sunt tributare acelei viziuni.

În lucrarea de față am încercat să analizăm autorii principali, care au determinat o perspectivă de gândire în dreptul canonic ortodox și câțiva dintre „ucenicii” școlilor lor. Abordarea operelor tuturor canoniștilor ar fi fost imposibilă. De aceea lucrarea se limitează, de la început, la operele canoniștilor principali ai secolelor XIX-XX, care au dezbătut natura dreptului canonic, a canoanelor și principiile de interpretare a lor.

NEMĂRGINITE MULȚUMIRI...

Mulțumesc pe această cale *Pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion Felea” din Arad, pentru tot sprijinul acordat pe perioada studiilor doctorale, pentru grija sa părintească, accesul la mai multe studii, articole și lucrări de drept canonic și pentru întreaga sa încredere investită în mine în îndrumarea academică din acești ani, asigurându-l, totodată, de sincera și profunđa mea apreciere. De asemenea, țin să mulțumesc întregului corp profesoral al acestei Facultăți de Teologie pentru rodnică și fructuoasă colaborare avută, cât și pentru căldurea sufletească cu care m-au întâmpinat de fiecare dată.

Mulțumirile mele merg și către *Pr. conf. univ. dr. Patriciu Vlaicu* fără a cărui îndrumare, grijă și profesionalism nu aș fi cunoscut profunzimea teologiei canonice a Bisericii Ortodoxe.

Nu în ultimul rând, mulțumirile mele merg către familia mea, Carmen și Timotei, care m-au susținut pe deplin în acest efort academic, pentru dragostea și răbdarea lor.

CAPITOLUL I

NATURA ȘI DEFINIREA

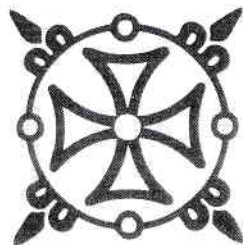
DREPTULUI CANONIC

ORTODOX ÎN PRINCIPALELE

MANUALE ȘI LUCRĂRI

CANONICE ALE

SECOLELOR XIX-XX

CAPITOLUL I

NATURA ȘI DEFINIREA „DREPTULUI CANONIC” ORTODOX ÎN PRINCIPALELE MANUALE ȘI LUCRĂRI ALE SECOLELOR XIX-XX

De dezvoltarea sistemului academic și prezența teologiei în universități, începând cu secolul al XIX-lea, a reprezentat momentul apariției „științelor teologice”, printre care și a științei sau disciplinei dreptului bisericesc, canonic sau eclesial. Cu toate acestea, reflecțiile asupra naturii dreptului canonic din această perioadă de sistematizare și structurare ca disciplină teoretico-practică, iar nu ca teologie canonică, aplicată, de cele mai multe ori, de către episcopi în cadrul Bisericii pentru o cazuistică eclesială specifică, sunt aproape inexistente, această temă fiind abordată doar tangențial în scurtele introduceri la manualele redactate pentru această nouă disciplină. Prin urmare, dezvoltarea unui sistem de drept canonic ortodox, bazat pe întreaga tradiție răsăriteană, este foarte dificil de identificat în scrierile canoniștilor ortodocși ai secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, încercările de dezvoltare a unui sistem de gândire canonică sunt prezente în lucrările canoniștilor ortodocși.

Un obiectiv fundamental pentru posibilitatea interpretării canoanelor în tradiția ortodoxă este însăși chestionarea naturii dreptului canonic ortodox, sau ce se înțelege dincolo de sintagma „drept canonic” în tradiția Bisericii răsăritene. Abordarea naturii dreptului canonic este esențială pentru premisele de la care poate începe o interpretarea a textelor canonice, deoarece prin definirea naturii dreptului canonic vom putea defini și natura canoanelor în tradiția bisericească. Primele manuale de drept canonic tipărite au avut în vedere clarificare acestor noțiuni fundamentale precum: natura dreptului canonic, împărțirea dreptului canonic, raportul acestuia cu alte științe teologice și altele teme. Toate aceste elemente sunt esențiale pentru determinarea naturii textelor canonice și a principiilor lor de interpretare. De aceea, în subcapitolele următoare voi încerca să analizez modul de abordare a naturii dreptului canonic în strânsă legătură cu natura sfintelor canoane în teologia română, rusească, grecească și sârbă. Deși analiza nu este exhaustivă, orice astfel de pretenție fiind utopică, abordarea celor mai importanți canoniști ai epocii, care la rândul lor au influențat generații și discipoli, poate să ne ofere o imagine fidelă a viziunii generale a dreptului canonic ortodox în această perioadă. De asemenea, nu trebuie să ignorăm contextul social,

politic și cultural al secolului al XIX-lea, care a reprezentat pentru Biserica Ortodoxă momentul de confruntare și delimitare, din perspectivă eclesiologică, a raportului dintre ortodoxie și identitate națională¹. Domeniul în care acest raport a fost cel mai acut dezbătut a fost acela al organizării canonice a Bisericilor locale, mai ales în plin avânt al emancipării naționale și bisericești. Prin urmare, în această perioadă apar, din perspectiva canonică, o serie de probleme, cum ar fi: conturarea unui principiu național de organizare a Bisericilor locale, bazat pe interpretarea canonului 34 apostolic, proclamarea unilaterală a autocefaliilor Bisericilor Ortodoxe locale² și ieșirea de sub jurisdicția vechilor Patriarhate, apariția co-teritorialității, dezvoltarea diasporelor naționale, problema raportului dintre principiul teritorial și cel național³, impunerea pan-slavismului și a pan-elenismului ca soluție de contracarare a pretențiilor naționale și naționaliste⁴ din Bisericile locale, chestionarea drepturilor politice ale Patriarhului ecumenic ca *millet başı* și altele. Toate aceste evenimente au contribuit, după cum vom vedea, la conturarea unei viziuni aparte asupra dreptului canonic, fie ca armă politică, ideologică sau eclesială de justificare a unor drepturi dobândite în decursul tradiției Bisericii, fie ca revendicare a unor drepturi conferite de noile realități istorice.

¹ Παρασκευάς Ματάλας, *Εθνος και ορθοδοξία: οι περιπέτειες μιας σχέσης: από το "Ελλαδικό" στο Βουλγαρικό σχίσμα*, (coll. *Ιστορία και κοινωνία*), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002, pp. 3-4.

² Biserica Ortodoxă a Greciei s-a proclamat ca autocefală în anul 1833, fiind recunoscută doar în 1850 de către Patriarhia Ecumenică; Biserica Ortodoxă Română s-a declarat autocefală încă din 1864, fiind recunoscută doar în 1885; Biserica Ortodoxă a Bulgariei, reorganizată în 1871, condamnată ca etnofiletistă la Sinodul din Constantinopol din 1872, a fost recunoscută ca autocefală doar în 1945; Biserica Ortodoxă Sârbă a fost recunoscută în 1879. S. GALANIS, „Comment fut déclarée l'autocéphalie de l'Église de Grèce en 1833”, *Contacts* 133, (1986), pp. 37-49; pp. 128-148; Th. CHARTOMATSIDIS, „L'Église autocéphale de Grèce: son évolution historique de 1833 à sa situation actuelle”, *Contacts - Revue française de l'Orthodoxie* 197, (2002), pp. 7-23; Cyril HOVORUN, *Scaffolds of the Church: Towards Poststructural Ecclesiology*, Wipf and Stock Publishers, 2017, p. 116.

³ Vassilis PNEVMATIKAKIS, „Les causes du Concile de Constantinople (1872) sur le phylétisme: le contentieux ecclésial gréco-bulgare au XIX siècle”, în: *Contacts - Revue française de l'Orthodoxie*, 249, Janvier-Mars (2015), pp. 17-37;

⁴ Amphilochos MILTOS, „Le Concile de Constantinople de 1872 d'après ses Actes conciliaires: vers une nouvelle réception de sa théologie”, în: *Contacts - Revue française de l'Orthodoxie*, 249, Janvier-Mars (2015), pp. 40-58; Dimitris STAMATOPOULOS, „The Bulgarian Schism Revisited”, în: *Modern Greek Studies Yearbook*, 24-25 (2008-2009), pp. 105-125.

1.1. NATURA DREPTULUI BISERICESC ȘI A DREPTULUI CANONIC ÎN GÂNDIREA TEOLOGILOR ROMÂNI⁵

În privința contribuțiilor ortodoxe române la dezvoltarea dreptului canonic în secolele XIX-XX s-au scris mai multe studii și articole, unele descriptive, altele analitice⁶. Cu toate acestea, foarte puține dintre ele au în vedere dezvoltarea și definirea

⁵ O variantă mai restrânsă a acestei părți a fost publicată în: Răzvan PERȘA, „Importanța primelor manuale de drept canonic tipărite în Biserica Ortodoxă Română. Elemente de educație juridică și canonică”, în: *Educație și Mărturisire. Formarea creștină a tinerilor în spiritul viu al tradiției*, V. STANCIU, C. SONEA (coord.), Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2017, pp. 489-520.

⁶ Pr. Conf. Univ. Dr. Irimie MARGA, „Mitropolitul Andrei Șaguna, om providențial în istoria dreptului Bisericii și a națiunii române”, în: *Acta Universitatis Lucian Blaga – Iurisprudentia*, 1-2 (2004), pp. 86-94; Mihai PLĂTICĂ, „Contribuția lui Constantin Erbiceanu la dezvoltarea studiului Dreptului bisericesc la noi”, în: *Studii Teologice*, nr. 5-6, (1960), pp. 393-409; Mihai PLĂTICĂ, „Canonistul Clementie Popovici. Contribuția lui la dezvoltarea dreptului bisericesc ortodox”, în: *Studii Teologice*, Seria II, an XIII (1961), nr. 5-6, mai-iunie, pp. 349-363; Stelian IZVORANU, „Elemente de drept bisericesc în legiunile veacului XVIII și XIX până la Regulamentul Organic”, în: *Studii Teologice*, nr. 1-2 (1959), pp. 61-72; B. FLORIN, „Contribuții la dezvoltarea Dreptului bisericesc român în veacul XX”, în: *Studii Teologice*, XI (1959), nr. 9-10 (nov.-dec.), pp. 556-574; Stelian IZVORANU, „Literatura Dreptului bisericesc în veacul al XIX-lea”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII (1960), nr. 5-6, (mai-iun.), pp. 496-509; Liviu STAN, „Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de Drept bisericesc”, în: *Studii Teologice*, an. XXIII (1971), nr. 3-4, pp. 149-173; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Personalitatea Mitropolitului-Canonist Andrei Șaguna și lucrările sistematice de Drept Canonic. Compendiul de Drept Canonic la 140 de ani de la apariție (1868-2008)”, în: *Mitropolia Olteniei*, LXI (2009), nr. 9-12, pp. 86-113; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Știința academică a Dreptului Canonic Ortodox. Contribuțiile canoniștilor Nicodim Milaș și Joseph Zhishman”, în: *Mitropolia Olteniei*, LXII (2010), nr. 1-4, pp. 85-105; Constantin Rus, „Contribuții ale canoniștilor români în trecut și în prezent în probleme de Drept bisericesc”, în: *Anuarul Facultății de Teologie din Arad*, an. I (1994-1995), pp. 33-60; Constantin Rus, „Contribuții în domeniul Dreptului bisericesc din Eparhia Aradului în trecut și astăzi”, în: *Facultatea de Teologie Ortodoxă la zece ani de existență*, Arad, 2001, pp. 231-250; Eugen MARINA, „Contribuții la cunoașterea operei canonice a Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, An. LXXXIII (1965), nr. 5-6 (mai-iun.), pp. 533-558; Mircea PĂCURARIU, „Un strălucit canonist al veacului al XX-lea – Părintele Profesor Liviu Stan (11 iul. 1910 - 1 apr. 1973)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, An. CXXI (2003), nr. 1-6 (ian.-iun.), pp. 488-497; Prof. Iorgu D. IVAN, „Preocupări și studii de drept canonic”, în: *Studii Teologice*, (1968), nr. 5-6, pp. 408-424; Arhid. Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, „Contribuții transilvane la dezvoltarea legislației și a studiului Dreptului bisericesc, în vol. *Contribuții transilvănene la Teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, pp. 273-304; Liviu STAN, „Profesorul Iacob Lazăr (23 Martie 1884 - August 1951)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 4-5 (1952), pp. 255-260; Ioan N. FLOCA, „Primul manual de Drept canonic”, în: *Mitropolia Ardealului*, nr. 5-8 (1957), pp. 478-489; Mihai COLOTELO, „Importanța Mărturisirilor Ortodoxe pentru studiul dreptului bisericesc, în: *Ortodoxia*, nr. 2 (1959), pp. 250-264; Mihai PLĂTICĂ, „Contribuția lui C. Erbiceanu la studiul Dreptului bisericesc la noi”, în: *Studii Teologice*, (1960), nr. 5-6 pp. 393-409; M. ȘESAN, „Importanța Dreptului bisericesc”, în: *Mitropolia Ardealului*, (1971), nr. 5-6, p. 502; Valentin BRĂTAN, „Preocupări de Drept bisericesc ale Episcopului Melchisedec”, în: *Studii Teologice*, nr. 9-10, (1972), pp. 732-757; Petre-Silviu PUFOLETE, „Contribuția profesorului Nicolae Gr. Popescu-Prahova la dezvoltarea dreptului bisericesc, în: *Studii Teologice*, (1973), nr. 5-6, pp. 399-411; Vasile AXINIA, „Contribuția profesorului Valerian Șesan la dezvoltarea dreptului bisericesc”, în:

dreptului canonic în operele autorilor analizați prin evidențierea elementelor fundamentale ale dreptului canonic, cele mai multe dintre acestea focalizându-se asupra temelor canonice de interes general sau particular. Prin urmare, în acest subcapitol voi încerca să analizez, fără a epuiza întregul material, principalele perspective de interpretare ale dreptului canonic și a naturii canoanelor în cercetarea ortodoxă românească din secolele XIX-XX, începând, după cum se și cuvine, de la Sfântul Andrei Șaguna, Mitropolitul Ardealului⁷.

1.1.1. NATURA DREPTULUI CANONIC ȘI A CANOANELOR ÎN OPERA SFÂNTULUI ANDREI ȘAGUNA, MITROPOLITUL ARDEALULUI

Primul manual de drept canonic tipărit pe teritoriile române este cel al Mitropolitului Andrei Șaguna⁸: *Elementele dreptului canonic*, carte publicată în două ediții, prima în anul 1854⁹ și a doua în 1855. A doua ediție, din cauza disputei avute cu episcopul Calinic al Râmnicului, care nu a acceptat manualul în Țara Românească, expri-

Studii Teologice, (1976), nr. 7-10, pp. 600-610; C. POPA, „Contribuția profesorului D.G. Boroianu în domeniul dreptului bisericesc”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, (1979), nr. 3-6, pp. 303-313; Iorgu IVAN, „Catedra de Drept Bisericesc la Facultatea de teologie și Institutul teologic din București între 1881-1981”, în: *Studii Teologice*, (1981), nr. 7-10, pp. 588-595; Constantin RUS, Irimie MARGA, Patriciu VLAICU, „Dezvoltarea studiilor canonice”, în: *Teologia Ortodoxă în secolul XX și la începutul secolului al XXI-lea*, Editura Basilica, București, 2011, pp. 592-634; Stelian IZVORANU, „Elemente de Drept Bisericesc în legiuirile veacului al XVII-lea și al XIX-lea până la Regulamentul Organic”, în: *Studii Teologice*, anul XI, (1959), nr. 1-2, pp. 61-76; Laurențiu STREZA, „Însemnări asupra operei canonice a Mitropolitului Andrei Șaguna”, în: *In Memoriam: Mitropolitul Andrei Șaguna 1873-2003*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003, pp. 22-33; Alexandru CONSTANTINESCU, „Dreptul canonic în opera lui Andrei Șaguna”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, An. XCI nr. 7-8, (1973), pp. 872-876; C. DRON, „Însemnătatea studiilor de Drept canonic”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, an XLV (1927), nr. 8 (aug.), pp. 449-454.

⁷ Pentru o amplă descriere a biografiei și activității lui Andrei Șaguna, a se vedea cuprinzătoarea și voluminoasa teză de doctorat a lui Mircea Gheorghe ABRUDAN, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția pașoptistă și Marea unire*, Presa Universitară Clujeană/Editura Andreiana, Cluj-Napoca/Sibiu, 2015, p. 145 și urm.

⁸ În anul 1852, Nifon, Mitropolitul Ungro-Vlahiei, a publicat *Manual de pravilă bisericească sau Culegere din canoanele Sfinților Apostoli și dintr'ale Sfințelor Soboare precum și din cele coprinse în Pravila bisericească veche: acum întâia oară tipărită în zilele bine-credinciosului nostru Domn stăpânitor a toată Țara Românească Barbu Dimitrie Știrbei, de Prea Sfintitul Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahiei D. D. Nifon*, Tipografia Sfintei Mitropolii, București, 1852, 96 pp. Cu toate acestea, manualul nu reprezintă o sistematizare reală a dreptului canonic, ci doar o prescurtare a canoanelor regăsite în Pidalion. După cum afirma Alexandru CONSTANTINESCU, „Andrei Șaguna, canonist”, în: *Mitropolia Banatului*, 7-9 (1973), p. 438: „Elementele au fost concepute ca un manual de uz intern destinat învățământului teologic ortodox, pe cale de organizare în Sibiu; de aceea nu are nici amploare, nici informația exhaustivă și nici rigoarea Compendiului. Scrierea își păstrează însă meritul de a fi inaugurat studiul sistematic al dreptului canonic în Biserica românilor ortodocși din Transilvania”.

⁹ Andreiu Baronu de ȘAGUNA, *Elementele dreptului canonic al bisericii drept-credincioase răsăritene spre întrebuițarea preoțimei, a clerului tânăr și a creștinilor*, în Tipografia diecezană, Sibiu, 1854, XXIV, 183 pp.

sându-și dezacordul cu privire la chestiunea canonică a celei de-a doua căsătorii a preoților și a interzicerii călugărițelor de a intra în altar, a apărut după doar un an cu răspunsul ierarhului ardelean la cele două acuzații¹⁰.

Încă din introducerea la acest manual putem afla motivele care au dus la compunerea sa. Mitropolitul Andrei Șaguna afirmă că toate discursurile sale teologice, deși „încălzesc inimile ascultătorilor și însuflă în ei râvna către viața bisericească”, nu sunt receptate, deoarece preoțimea și credincioșii nu dețin elementele fundamentale ale tradiției canonice. De aceea, Mitropolitul Andrei Șaguna concluzionează în prefața sa: „așa am venit la convingerea că modul cel mai sigur pentru sporirea cunoștințelor sistematice și temeinice în chestiunile bisericești este o carte manual, care să cuprindă toată viața bisericească”. Pe lângă importanța manualului de drept canonic pentru structurarea elementelor fundamentale necesare clericilor și laicilor pentru înțelegerea vieții Bisericii, cartea lui Șaguna a avut și scopul de a servi ca manual pentru seminarul teologic, care avea o durată de studiu de doi ani și îi pregătea pe viitorii preoți pentru înțelegerea structurării vieții bisericești. Încă din prefață se poate afirma rolul didactic-educativ al primului manual de drept canonic tipărit în limba română. Ceea ce ne rămâne în demersul nostru este analiza acestor elemente fundamentale pe care Mitropolitul Andrei Șaguna le propune în manualul său.

¹⁰ Andreiu Baronu de ȘAGUNA, *Elementele dreptului canonic al bisericii drept-credincioase răsăritene spre întrebuintarea preoțimei, a clerului tânăr și a creștinilor*, ediția II., Sibiiu, 1855, XXI+183 pp. A se vedea detalii despre această chestiune la: Iorgu D. IVAN, „Aspecte canonice în discuția a doi mari ierarhi ortodocși români”, în: *Glasy Bisericii*, nr. 3-4 (1975), pp. 278-290; Nicolae BOȘȘAN, „Andrei Șaguna și episcopul Calinic de la Râmnic”, în: *Buridava. Studii și materiale*, 9 (2011), pp. 229-235; Ioan FLOCA, „Primul manual românesc de Drept canonic”, în: *Mitropolia Ardealului*, 5-8 (1957), pp. 484-487; Nicolae BOȘȘAN, Ioan Vasile LEB, „Correspondența lui Andrei Șaguna cu arhieriei din Moldova și Țara Românească”, în: *In memoriam: Mitropolitul Andrei Șaguna 1873-2003*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 79-80. De semnalat și existența unei traduceri germane a acestei lucrări, la care face o recenzie sumară și Schuler von LIBLOY „Literaturbericht aus Siebenbürgen”, în: *Wiener Zeitung*, nr. 91, Samstag, 19 April, (1856), p. 125. Schuler von Libloy afirmă că această traducere, „Die Elemente des kanonischen Rechts”, a apărut la Tipografia diecezei grec-orientale. Autorul afirmă că acest manual (Lehrbuch) trebuie întâmpinat cu atenție sporită, deoarece are în vedere fundamentele legale ale izvoarelor Dreptului canonic oriental. Totuși, în descrierea structurii traducerii, constatăm câteva elemente distincte, lucrarea este divizată în două părți (zwei Hauptstücke) și mai multe subdiviziuni. Prima parte, este reprezentată de o parte introductivă în dreptul canonic, iar a doua parte are în vedere capitolele despre persoane, lucruri și judecată. Cel mai probabil această traducere nu a trecut de cenzura austriacă. În memoriile sale, Șaguna afirmă că în anul 1854 a trimis un volum și ministrului cultelor Leo von Thun und Hohenstein, pentru a-l prezenta împăratului, lucru care nu s-a concretizat din mai multe motive. *Memoriile Arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846-1871*, Arhidiecezană, Sibiu, Tipografia, 1923, pp. 70-71. Pentru ipoteze asupra locației acestei traduceri, a se vedea: Mircea ABRUDAN, *Orthodoxie și luteranism*, p. 347, n. 1295. Autorul a identificat o copie manuscrisă a traducerii în limba germană în arhivele de Stat din Viena, fondul Ministerului Cultelor, care va fi fructificată printr-o ediție critică. În biblioteca lui Andrei Șaguna se afla, de asemenea, un volum denumit: „Dreptul canonicu Siaguna legatu de luxu”, în: Ilarion PUȘCARIU, *Catalogulu cărțiloru Escellenției Sele Domnului AEppu și Metropolitu Andreiui*, în *Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului*, ms. 261, fila 70, recto, nr. 63.